

BIBΛIO

Η λογοτεχνία μέσω της τζαζ ερμηνείας του Ζ. Ζενέτ

Ο «επινοητής όρων» και «ποιητολόγος» αναλύει δεκάδες παραδείγματα στα 80 κεφάλαια της «εγκυκλοπαιδείας» του

GERARD GENETTE
Παλιμψιστά: Η λογοτεχνία
δευτέρου βαθμού
 μτφρ.: Βασίλης Πατσιγιάννης
 εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα
 Εθνικής Τραπέζης

Της **ΕΥΗΣ ΜΑΛΙΑΡΙΟΥ**

Ο Ζεράρ Ζενέτ (1930-2018), ένας από τους αστέρες της γαλλικής διανόησης του '60, όπως οι Ρολάν Μπαρτ, Μισέλ Φουκό, Ζορζ Περέκ και Ζαν-Λικ Γκοντάρ, έφυγε πρόσφατως από τη ζωή, ακριβώς 50 χρόνια μετά τον παρισινό Μάη του '68, τότε που η «νέα κριτική» (nouvelle critique) στα γράμματα και το «νέο κύμα» (nouvelle vague) στον κινηματογράφο μεσουρανούν ως πρωτοπορία.

Ο Ζενέτ δίδαξε στην Ecole des Hautes Etudes, δημοσιεύοντας μια σειρά δοκιμίων θεωρίας της λογοτεχνίας στις εκδόσεις Seuil, καθώς και στο περιοδικό Poétique που συνίδρυσε με τον Τοβιάν Τοινόρ. Προώθησε τη μελέτη της «λογοτεχνικότητας» των κειμένων, ανεξάρτητα από τον δημιουργό τους ή το ιστορικό τους πλαίσιο (δομική κριτική).

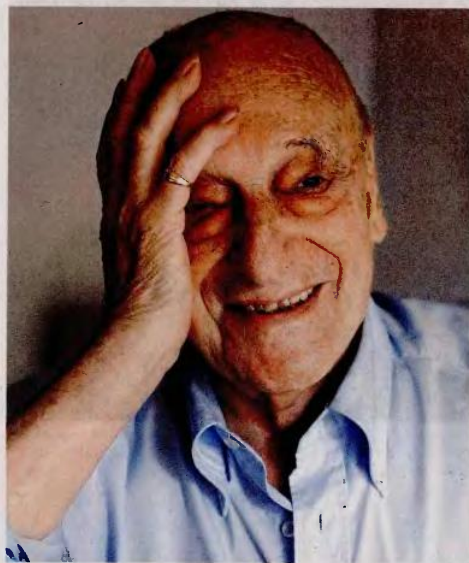
«Επινοητής όρων» (terminologue) και «ποιητολόγος» (poeticien) τον είχε χαρακτηρίσει ο Ρολάν Μπαρτ. Πράγματι, στα «Παλιμψιστά» ο Ζενέτ νεολογίζει, οριοθετεί επί ακριβώς ή ενεργοποιεί παλαιότερους όρους, προκειμένου να εξερευνηθεί και να πραγματοποιηθεί η «παλιμψιστική ανάγνωση» ή το πώς μπορεί κάποιος να ξαναδιαβάσει ένα βιβλίο σαν να ξαναγράφεται, αναγνωρίζοντας νέα νοήματα μέσα σε παλιές μορφές:

«Το παλιμψιστό είναι μια περιγραφή όπου έχει αποξενωθεί μια πρώτη εγγραφή για να χαρακτηριστεί μια άλλη, η οποία δεν κρύβει εντελώς την αρχική, έτσι ώστε να μπορούμε να διαβάσουμε το διαφανόμενο παλιό κείμενο πίσω από το νέο. Συνεπώς, μεταφορικά μιλώντας, με τη λέξη παλιμψιστά (στην κυριολεξία: υπερκείμενα) εννοούμε όλα τα έργα που προέρχονται από κάποιο παλαιότερο έργο, μέσω μετασχηματισμού ή μίμησης» (Ζεράρ Ζενέτ /οπισθόφυλλο «Παλιμψιστών»).

Εστιάζοντας στη δομή της παρωδίας, ο θεωρητικός της λογοτεχνίας μας εισάγει στις σύγχρονες «προσομοιώσεις της παρωδίας ή του κειμενικού μετασχηματισμού με παιγνιώδη λειτουργία» από τα επίσημα μέλη του Ουλιπό, δηλαδή του «Εργαστηρίου Δυννητικής Λογοτεχνίας» (Ouvroir de Littérature Potentielle-Oulipo). Αναφέρει την πρακτική του να γράφεις ένα κεί-

Αυτοοξεδιάζει, ερμηνεύοντας κειμενικές εκδοχές σε όλες τις ιστορικές τους φάσεις.

μενο αποβάλλοντας το γράμμα ε, όπως στην Εξαφάνιση του Περέκ ή να φτιάχνεις χαϊκού από τα ποιήματα του Μαλαρμέ, κρατώντας μόνο το τέλος κάθε στίχου, όπως έκανε ο Ρεϊμόν Κενό ή εν τέλει, να εμπιστευτεί την «αίτια» στην αναδημιουργία ενός λογοτεχνικού κεί-

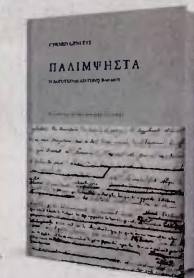

Ο Ζεράρ Ζενέτ, αστέρας της γαλλικής διανόησης του '60, έφυγε πρόσφατα από τη ζωή, ακριβώς 50 χρόνια από τον Μάη του '68.

μένου, καθώς αυτό σίγουρα θα δώσει ένα νέο και διασκεδαστικό (παρωδιακό), νόημα.

Σύμφωνα με τον Ζενέτ, η «Βατραχομυαχία» που παρωδεί την «Ιλιάδα», με τους υβριστές Τρώες να είναι βάτραχοι και τους Έλληνες που γευρεύουν εκδίκηση να είναι

ποντικοί, αποτελεί την πρώτη μορφή του ηρωικο-κωμικού ποιήματος, όπως επανεμφανίζεται στους μπαρόκ ποιητές του 17ου αιώνα. Στην ιστορική του αναδρομή, ο Ζενέτ αναλύει διεξοδικά το στοιχείο του μπουρλέσκου που βάζει βασιλιάδες και πριγκίπισσες να μιλούν τη γλώσ-

σα των κοριών και το στοιχείο του ηρωικο-κωμικού που βάζει κοριές ή αστούς να μιλούν σε ύφος επικό. Συμπεραίνει, επίσης, ότι η τρέλα και το παραλήρημα του ήρωα είναι εκείνα τα στοιχεία που μετασχηματίζουν τον Δον Κιχώτη από είδος «ιπποτικού μυθιστορήματος» σε μπουρλέσκο «αντιμυθιστόρημα», και συνεπώς στο πρώτο μοντέρνο ευρωπαϊκό μυθιστόρημα.

Υπερκειμενική σύνδεση

Ο Ζενέτ συγκρίνει την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή με την «Αντιγόνη» του Κοκτό για να δείξει πώς οι πρακτικές της «περικοπής» και της «σύμπτυξης» του αρχαίου κειμένου συνδέουν τους δύο συγγραφείς υπερκειμενικά. Φαίνεται ότι ο σύγχρονος Κοκτό με το λιτό και νευρώδες ύφος γράφει ξανά πεστικά τον αρχαίο Σοφοκλή, οδηγώντας τον Ζενέτ στο συμπέρασμα ότι «ο Σοφοκλής ξαναγραμμένος από τον Κοκτό είναι περισσότερο σοφόκλειος από τον εαυτό του».

Και είναι ίσως ο καλύτερος τρόπος μετάφρασης του έργου, όπως διαπιστώνει ο Ζενέτ.

Ακαθόριστο και απρόβλεπτο

Η υπερκειμενικότητα ή η «λογοτεχνία δευτέρου βαθμού» εκφράζει το ακαθόριστο και απρόβλεπτο των κειμένων, μέσα από τις ανεξάντλητες δυνατότητες του αυτοσχεδιασμού. Έτσι, η τεχνική της «ψευδοπερίληψης» πιστοποιεί την ύπαρξη ενός ανύπαρκτου κειμένου στις «Μυθολογίες» του Μπόρχες, η τροποποίηση της αφηγηματικής «οπτικής γωνίας» οδηγεί σε πιθανές επαναγραφές κλασικών μυθιστορημάτων, όπως η «Μαντάμ Μποβαρί» του Φλωμπέρ. Συναντάμε επίσης την παιγνιώδη διασταύρωση δύο μειζόνων τραγωδιών: στον «Οιδίποδα» του Αντρέ Ζιζύ ο Τειρεσίας επιστρέφοντας από το μαντείο των Δελφών απαντά στην ερώτηση του Οιδίποδα «Τι λείπει το μαντείο;» με υπαινικτική αναφορά στον «Αμλετ» του Σαίξπηρ, «Οτι υπάρχει κάτι ούσιο στο βασίλειο».

Ο Ζενέτ αναλύει δεκάδες παραδείγματα από την παγκόσμια λογοτεχνία στα 80 κεφάλαια της «εγκυκλοπαιδείας» του. Αυτοοξεδιάζει, ερμηνεύοντας κειμενικές εκδοχές σε όλες τις ιστορικές τους φάσεις. Με τον δικό του τζαζ τρόπο ή jazzzyde (δικός του όρος). Εξ ου και η αφιέρωση των «Παλιμψιστών» στον δεξιοτέχνη πιανίστα της τζαζ Τελόνιους Μονκ «που ήξερε απ' αυτά, 17 Φεβρουαρίου 1982», πέρα θανάτου του Τελόνιους, την περίοδο που ο Ζενέτ ολοκλήρωνε το βιβλίο του.